

Kitap İncelemesi

Kudret Özersay (1999). Türk Boğazlarından Geçiş Rejimi (Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, No: 22, Tezler Dizisi: 6, 295 s.)

İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nden oluşan Türk Boğazları, geçmişte Osmanlı İmparatorluğu için olduğu gibi, bugün de Türkiye için büyük önem taşıyan bir geçit yolu olma özelliğini göstermektedir. Öte yandan, Türk Boğazları, uluslararası deniz ulaşımı için de yaşamsal öneme sahiptir.

Türk Boğazları'ndan geçiş rejimi, 1841'deki "Akdeniz ve Karadeniz Boğazları Hakkında Londra Sözleşmesi"nden bu yana, uzun süreli ve tarafları arasında dönemin büyük devletlerinin de bulunduğu çoktarafli antlaşmalarla düzenlenmiştir. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi de sözü edilen niteliklere sahip antlaşmalardan birisidir. İkinci Dünya Savaşı öncesine dek yürürlükte kalan bu Sözleşme, yapıldığı dönemin koşullarında ortaya çıkan esaslı değişiklikler nedeniyle 1936'da yürürlükten kaldırılmış ve yerine Montreux Boğazlar Sözleşmesi getirilmiştir. Diğer yandan, 1960'lardan başlayarak denizcilik teknolojisi ve deniz ticareti konusunda yaşanan hızlı gelişmeler sonucu Boğazlardan geçişe ilişkin kimi sorunlarla karşılaşmıştır. Türkiye, bu çerçevede, farklı tarihlerde farklı ulusal hukuk normları yürürlüğe koymuştur.

Bu kitap, önce uluslararası hukuk açısından uluslararası boğazlardan geçiş rejimine ilişkin temel kuralları özetlemekte, daha sonra da Türk Boğazları'nın hukuksal statüsünü bu bağlamda açıklamaktadır. Yazar, daha sonra, Türk Boğazları'ndan geçiş rejimini tespit eden en temel uluslararası metni yani Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni ele alarak bu Sözleşme'yle geçişe ilişkin getirilen kuralları açıklamaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde, gerek uluslararası politikada devletler arasındaki siyasi ve askeri çekişmeler bağlamında gerekse can, mal ve çevre güvenliği bağlamında Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra geçiş rejimi konusunda yaşanan sorunlar anlatılmaktadır.

Yazar, kitabın üçüncü bölümünde, Türkiye tarafından 1994'te yürürlüğe konulan Boğazlar Tüzüğü'nün ortaya çıkış sürecini ve bu ulusal düzenlemenin yürürlüğe girişi ertesinde Uluslararası Denizcilik Örgütü'nde yapılan tartışmaları ele almaktadır.

Kitabın son bölümü olan dördüncü bölümde ise, 1994 Tüzüğü'yle geçiş rejimi konusunda ortaya konulan kurallar özetlenerek, Türkiye'nin bir iç hukuksal işlemle Türk Boğazları'ndan geçişi düzenleme yetkisinin varlığı tartışılmaktadır. Nitekim, yazar, bölümün sonunda, Türkiye'nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırı olmamak kaydıyla bir iç hukuksal metinle Türk Boğazları'ndan geçişi düzenleme yetkisine sahip olduğu saptamasında bulunmaktadır. Öte yandan, 1994 Tüzüğü'nün birtakım hükümleriyle bu yetkinin aşıldığı ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne ters düşecek kurallaşmaların yaratıldığı sonucuna da varılmaktadır.

Kitap, son olarak, 1994 Tüzüğü'nün yerine 6 Kasım 1998'de yürürlüğe konulan yeni tüzüğün öncekine göre ne gibi yeni düzenlemeler getirdiği ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni ihlal edip etmediği konusunda da kısa bir değerlendirme yapmaktadır.

Ele aldığı konular kısaca özetlenen kitabın dikkat çeken özelliklerini ise şöyle sıralamak olanaklıdır.

Birincisi, kitap, Türk Boğazları'nın hukuksal rejimi konusunda yazılmış kitaplar içerisinde konuyu bütün boyutlarıyla, kapsamlı ve bilimsel bir yöntemle ele almasıyla ön plana çıkmaktadır. Özellikle 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin öngördüğü yetki alanı çerçevesinde Türkiye tarafından çıkarılan 1994 ve 1998 tarihli tüzüklerin uluslararası hukuk bağlamında değerlendirilmesi büyük bir özgünlük taşımaktadır.

Çalışmada bir diğer özgün dolayısıyla önemli yan ise, konunun Türkiye'de neredeyse hiç bilinmeyen Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) boyutunun da büyük bir bilimsel titizlikle işlenmiş olması ve IMO'da yapılan tartışmalara ve değerlendirmelere hukuksal çerçeve bağlamında geniş yer ayrılmasıdır. Nitekim, uluslararası kamuoyunun görüş ve tepkilerinin 1998'de çıkarılan ikinci tüzüğün oluşumuna yaptığı katkıdan da anlaşılacağı gibi, uluslararası kamuoyunun bu alandaki nabızı olan IMO'da yapılan görüşme ve tartışmalar, hem konunun tam olarak anlaşılması hem de yapılan değerlendirmelerin daha sağlıklı olması açısından büyük önem taşımaktadır.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak 1997'de sunulan çalışmayı esas alan 1999 tarihli kitap, yukarıda sayılan niteliklerine uygun olarak, yayına hazırlandığı ana kadar yaşanan gelişmeleri de içermektedir. Böylece, özellikle 1998 tüzüğünün çıkarılması sonrası döneme kadar uzanan önemli gelişmeler de kitabın ele aldığı konular arasında girmektedir.

Kitabın literatüre yaptığı bu önemli katkıların yanı sıra dikkat çeken bir diğer olumlu yanı ise, ekler bölümünde, Boğazlardan geçen gemiler ve Boğazlarda yaşanan kazalar konusunda çeşitli istatistikleri, haritaları ve ilgili tüm ulusal ve

uluslararası belgeleri içermesidir. Nitekim, 1998 Tüzüğü ve hatta 1936 Montreux Sözleşmesi'nin metinlerini ekler kısmında bulmak olanaklıdır.

Kitaba yapılabilecek en önemli eleştiri ise, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Hazar petrolünün Batı piyasalarına taşınması çerçevesinde gündeme gelen siyasi gelişmelere ve bu gelişmelerin sona ermesine yer verilmemesi olabilecektir. Ne var ki, kitabın konunun sadece hukuksal boyutuna eğildiği ve amacın da Türk Boğazları'nın hukuksal rejimini ilgili ulusal ve uluslararası hukuk belgeleri ve kuralları çerçevesinde saptamak olduğu anımsandığında, bu durumun bir eksiklik olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir.

Erdem Denk, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi.